YOSH O‘QUVCHILARGA IDIOMALARNI O‘RGATISHNING SAMARALI USULLARI: NAZARIY VA AMALIY YONDASHUV

Xudoyberdiyev O`rol Ravshan ugli
Student of Samarkand State Institute of Foreign Languages,
Samarkand, Uzbekistan

Annotatsiya. Zamonaviy til o‘qitish metodikasida kommunikativ kompetensiyani shakllantirish muhim maqsadlardan biri hisoblanadi. Bu jarayonda nafaqat grammatika va lug‘at, balki tilning madaniy va pragmatik jihatlarini o‘z ichiga olgan birliklar, xususan idiomalar, katta ahamiyatga ega.

Idiomalar — so‘zma-so‘z tarjima qilinmaydigan, lekin o‘ziga xos ma’noga ega barqaror birikmalar. Masalan, “break the ice” idiomasini so‘zma-so‘z tarjima qilinsa, muzni sindirish degan ma’no chiqadi, lekin aslida u suhbatni boshlash, muhitni yumshatish degani. Shu sababli idiomalarni gap yoki vaziyat kontekstida o‘rganish muhimdir.

**Kalit so`zlar:** til o`qitish metodikasi, kommunikativ kompetensiya, grammatika va lug`at, idiomalar, tilning madaniy jihatlari, pragmatik jihatlar, Stephen Krashen, kontekstual o`qitish, Roald Dahl, Matilda va Charlie, The Chocolate Factory, visual va kognitiv yondashuv, interaktiv metodlar, kommunikativ yondashuv, Lewis Caroll, Alice’s Adventures, Wonderland, Jean Peaget, konkret obrazlar, rasm, komiks va animatsiyalar Lev Vygotsky, “yaqin rivojlanish zonasi”,lingvistik tayyorgarlik, psixologik xususiyatlar.

Tilshunos va pedagog Stephen Krashen ilgari surgan “input hypothesis” nazariyasiga ko‘ra, til o‘rganishda tushunarli va kontekstga asoslangan materiallardan foydalanish eng samarali hisoblanadi. Shu sababli idiomalarni o‘qitishda ham kontekstual yondashuv muhimdir.

Interaktiv metodlar va kommunikativ yondashuv

Pedagogikada kommunikativ yondashuv muhim hisoblanadi. Lev Vygotskyning “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasiga ko‘ra, o‘quvchilar ijtimoiy muloqot orqali samaraliroq o‘rganadilar. Shu bois rolli o‘yinlar, dialoglar va guruh ishlari orqali idiomalarni o‘rgatish samarali natija beradi.

Masalan, o‘quvchilar kichik sahnalar yaratib, “break the ice” idiomasini real vaziyatda ishlatishlari mumkin. Bu nafaqat lug‘at boyligini oshiradi, balki nutq faolligini ham rivojlantiradi.

4. Oddiy va hayotiy misollar bilan takrorlash

Kognitiv psixologiyada takrorlash bilimni uzoq muddatli xotiraga o‘tkazishda muhimdir. Shu sababli idiomalarni muntazam ravishda qaytarish, mashq va testlar orqali mustahkamlash zarur. 1. Kontekstual o‘qitish va badiiy adabiyotlardan foydalanish

Idiomalarni alohida berish o‘quvchilar uchun qiyin bo‘lishi mumkin, chunki ular ko‘pincha so‘zma-so‘z tarjima qilinmaydi. Shu sababli badiiy adabiyotlar orqali o‘rgatish samaraliroq.

Masalan, Roald Dahlning Matilda va Charlie and the Chocolate Factory kabi asarlarida sodda va tushunarli idiomalar uchraydi. Shu tarzda o‘quvchilar idiomalarni tabiiy kontekstda o‘rganadi.

Shuningdek, Lewis Carrollning Alice’s Adventures in Wonderland asarida ham ko‘plab obrazli ifodalar mavjud bo‘lib, ular tilning noan’anaviy jihatlarini tushunishga yordam beradi.

2. Vizual va kognitiv yondashuv

Psixolog Jean Piaget nazariyasiga ko‘ra, bolalar bilimni konkret obrazlar orqali tezroq o‘zlashtiradi. Shu sababli idiomalarni rasm, komiks yoki animatsiyalar orqali tushuntirish samarali bo‘ladi.

Masalan, “spill the beans” idiomasi rasm orqali berilganda, o‘quvchilar uni tezroq tushunadi va eslab qoladi. Bu usul, ayniqsa, kichik yoshdagi o‘quvchilar uchun juda foydali.

O‘quvchilar quyidagi idiomalarni yangi gaplarda ishlatib ko‘rishlari mumkin:

over the moon – juda xursand bo‘lish

hit the books – dars qilish

piece of cake – juda oson ish

spill the beans – sirni oshkor qilish

Ularni kichik hikoya yoki dialogga qo‘shib ishlatish ularning til ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.

5. Madaniy kontekst va autentik materiallar

Idiomalar ko‘pincha madaniy kontekst bilan bog‘liq bo‘ladi. Shu sababli o‘rgatishda autentik materiallar — kitoblar, filmlar va kundalik nutq namunalaridan foydalanish muhimdir. Bu orqali o‘quvchilar til bilan birga madaniyatni ham o‘rganadilar.

Idiomalarning o‘zlashtirilish jarayoniga ta’sir etuvchi omillar

Idiomalarning o‘zlashtirilishi murakkab va ko‘p komponentli jarayon bo‘lib, u o‘quvchining lingvistik tayyorgarligi, psixologik xususiyatlari hamda o‘qitish metodikasining to‘g‘ri tanlanishiga bevosita bog‘liqdir. Mazkur jarayonda birinchi navbatda o‘quvchilarning umumiy til kompetensiyasi darajasi muhim ahamiyat kasb etadi. Past darajadagi o‘quvchilar uchun sodda, tez-tez qo‘llaniladigan va kontekst orqali oson anglashiladigan idiomatik birliklarni tanlash maqsadga muvofiq hisoblanadi. Yuqori darajadagi o‘quvchilar esa murakkabroq, madaniy jihatdan boy va semantik jihatdan chuqurroq bo‘lgan idiomalarni o‘zlashtirishga qodir bo‘ladilar.

Bundan tashqari, o‘quvchilarning motivatsiyasi ham muhim omil hisoblanadi. Ichki motivatsiyaga ega o‘quvchilar yangi bilimlarni faol ravishda o‘zlashtirishga intiladi, bu esa idiomatik birliklarning tez va samarali egallanishiga olib keladi. Shu sababli dars jarayonida o‘quvchilarning qiziqishini uyg‘otuvchi, ularni faol ishtirok etishga undovchi metodlardan foydalanish muhimdir.

Shuningdek, o‘qitish jarayonining tashkil etilishi, ya’ni metod va vositalarning to‘g‘ri tanlanishi ham katta rol o‘ynaydi. An’anaviy yodlash usullaridan farqli o‘laroq, kommunikativ va interaktiv metodlar orqali o‘qitish o‘quvchilarning bilimni chuqurroq o‘zlashtirishiga imkon yaratadi. Bu esa idiomalarning nafaqat eslab qolinishini, balki real nutqda qo‘llanilishini ham ta’minlaydi.

Idiomalarning nutq faoliyatidagi funksional ahamiyati

Idiomalarning o‘rganilishi o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Ular tilning tabiiy va jonli qo‘llanishini ta’minlovchi asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Idiomatik birliklar nutq jarayonida ekspressivlikni oshiradi, fikrni yanada aniq va ta’sirchan ifodalash imkonini beradi.

Og‘zaki nutqda idiomalardan foydalanish o‘quvchilarning gapirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ular oddiy gaplardan farqli ravishda, mazmunni qisqa va obrazli tarzda yetkazish imkonini beradi. Tinglab tushunish jarayonida esa idiomalarni anglash real kommunikatsiyada muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ona tilida so‘zlashuvchilar nutqida idiomatik ifodalar keng qo‘llaniladi.

O‘qish jarayonida idiomalarni tushunish matn mazmunini to‘g‘ri talqin qilishga yordam beradi. Ko‘pincha badiiy yoki publitsistik matnlarda idiomatik ifodalar yashirin ma’nolarni ifodalaydi. Yozma nutqda esa idiomalardan foydalanish matnning stilistik boyligini oshiradi va uni yanada jozibador qiladi.

Shu bois idiomalar til o‘rganishda faqat leksik birlik sifatida emas, balki kommunikativ va pragmatik vosita sifatida ham o‘rganilishi lozim.

Interaktiv metodlarning pedagogik ustunliklari

Zamonaviy ta’lim tizimida interaktiv metodlar o‘quvchi markazli yondashuvning muhim elementi sifatida qaraladi. Bunday metodlar o‘quvchilarning faolligini oshirib, ularni bilim olish jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi.

Interaktiv metodlarning asosiy ustunliklaridan biri shundaki, ular o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi. Qiziqarli va jonli tashkil etilgan dars jarayoni o‘quvchilarda o‘rganishga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi. Bundan tashqari, interaktiv metodlar mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish va tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Guruhli ishlar va rolli o‘yinlar o‘quvchilarning ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyasini shakllantiradi. Bunday faoliyatlar davomida o‘quvchilar o‘z fikrini erkin ifodalash, boshqalar bilan hamkorlik qilish va turli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishni o‘rganadilar.

Shuningdek, interaktiv metodlar nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash imkonini beradi. Masalan, idiomalarni o‘rganishda rolli o‘yinlar orqali ularni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llash o‘quvchilarning bilimini mustahkamlaydi va uzoq muddatli xotirada saqlanishiga yordam beradi.

Idiomalarning o‘qitilishida metodik yondashuvlar

Idiomalarning samarali o‘rgatilishi uchun kompleks metodik yondashuv zarur. Eng avvalo, idiomalar kontekst asosida taqdim etilishi lozim. Chunki alohida olingan idiomani tushunish qiyin bo‘lishi mumkin, lekin uni gap yoki vaziyat ichida o‘rganish osonroq kechadi.

Bundan tashqari, multimodal yondashuvdan foydalanish tavsiya etiladi. Ya’ni, dars jarayonida vizual (rasmlar, grafiklar), audio (eshitish materiallari) va kinestetik (harakatli mashqlar) vositalarni birgalikda qo‘llash o‘quvchilarning turli o‘rganish uslublariga mos keladi.

Scaffolding, ya’ni bosqichma-bosqich qo‘llab-quvvatlash strategiyasi ham muhim ahamiyatga ega. Dastlab o‘qituvchi yordam beradi, keyinchalik o‘quvchilar mustaqil ravishda idiomalarni qo‘llashga o‘tadilar. Bu jarayon o‘quvchilarning mustaqilligini oshiradi.

Shuningdek, differensial yondashuvni qo‘llash ham muhimdir. Har bir o‘quvchining qobiliyati va o‘rganish tezligi turlicha bo‘lganligi sababli, topshiriqlarni individual xususiyatlarga moslashtirish zarur.

Tajriba va amaliy natijalar tahlili

O‘tkazilgan amaliy mashg‘ulotlar shuni ko‘rsatadiki, idiomalarni interaktiv metodlar asosida o‘rgatish an’anaviy metodlarga nisbatan samaraliroq natija beradi. Xususan, “hit the books” idiomasi misolida o‘quvchilar bilan olib borilgan dars jarayonida ularning faol ishtiroki ta’minlandi.

O‘quvchilar idiomani avval kontekst orqali anglashga harakat qildilar, so‘ngra rolli o‘yinlar orqali uni amalda qo‘lladilar. Natijada ular iboraning ma’nosini tez o‘zlashtirib, uni mustaqil ravishda nutqda qo‘llay boshladilar.

Tajriba natijalari shuni ko‘rsatdiki, interaktiv metodlar o‘quvchilarning nafaqat bilimini, balki qiziqishini ham oshiradi. Bu esa o‘rganish jarayonining samaradorligini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Umumlashtirilgan ilmiy xulosa

Yuqoridagi tahlillar asosida shuni xulosa qilish mumkinki, idiomatik birliklarni o‘qitish jarayoni kompleks va tizimli yondashuvni talab qiladi. Lingvistik bilimlar, psixologik omillar va zamonaviy pedagogik metodlarning uyg‘unligi o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini samarali shakllantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, interaktiv va kommunikativ metodlardan foydalanish idiomalarni o‘zlashtirish jarayonini tezlashtiradi hamda ularning amaliy qo‘llanishini ta’minlaydi. Natijada o‘quvchilar ingliz tilida erkin va tabiiy muloqot qilish ko‘nikmasiga ega bo‘ladilar.

Kelgusida ushbu yo‘nalishda olib boriladigan tadqiqotlar idiomalarni o‘qitish metodikasini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi va til o‘rganish samara.

Xulosa qilib aytganda, yosh o‘quvchilarga idiomalarni o‘rgatish kontekstual, vizual va interaktiv yondashuvlarni o‘zaro uyg‘unlashtirishni talab qiladi. Oddiy va hayotiy misollar, badiiy adabiyotlardan foydalanish, o‘yin va takrorlash orqali o‘quvchilar idiomalarni tez va samarali o‘zlashtiradi. Shu tarzda ular ingliz tilida erkinroq gapira boshlaydi va tilga bo‘lgan qiziqishi oshadi.

Shuningdek, idiomalardagi so‘zlar alohida tarjima qilinmaydi; ular ma’nosini kontekst orqali anglash kerak. Shu nuqtai nazardan, idiomalarni gap yoki hikoya ichida berish eng samarali usul hisoblanadi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Roald Dah Matilda. London: Puffin Books, 1988. Roald Dahl. Charlie and the Chocolate
2. Factory. London: George Allen & Unwin, 1964.
3. Lewis Carroll. Alice’s Adventures in Wonderland. London: Macmillan, 1865.
4. A. A. Milne. Winnie-the-Pooh. London: Methuen, 1926.
5. Dr. Seuss. Green Eggs and Ham. New York: Random House, 1960.
6. J. K. Rowling. Harry Potter and the Philosopher’s Stone. London: Bloomsbury, 1997.
7. E. B. White. Charlotte’s Web. New York: Harper & Brothers, 1952
8. Stephen Krashen – Input Hypothesis
9. Lev Vygotsky – Zone of Proximal Development
10. Jean Piaget – kognitiv rivojlanish nazariyas